

Az alkotmányos monarchia létrejötte és a parlamentáris kormányforma kifejlődése Dániában

KÉPES GYÖRGY¹

Az 1660-as évektől abszolutisztikus módon kormányzott Dánia történelmében az 1848. év ugyanolyan döntő változást hozott, mint hazánkéban. A dán király is felelős miniszterelnököt nevezett ki, majd alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze, amelynek tagjait közel általános férfi választójog alapján választották meg. A konvenció kartális alkotmányt fogadott el, amely a norvég és belga modellekre emlékeztető alkotmányos monarchiát honosított meg az országban. A Slesvig és Holstein hercegségekért zajló háborúk lezárását követően fél évszázadig a felsőházi parlamentarizmus arisztokratikus megoldása valósult meg, majd 1901-ben megtörtént a parlamentáris rendszerváltás. Jelen tanulmány azt a fejlődési utat mutatja be, amelynek során a dán monarchia az európai parlamentáris demokráciák egyik mintaállama lett.

Kulcsszavak: Dánia, alkotmányos monarchia, parlamentáris kormányforma

Establishment of the Constitutional Monarchy and Development of the Parliamentary Form of Government in Denmark

In the history of Denmark that had been government with absolutistic means since the 1660s, 1848 brought a decisive change similar to what happened in the contemporary Hungary. The Danish monarch appointed a responsible government, then he convoked a constituent assembly based on rules of franchise close to universal male suffrage. The convention adopted a written constitution establishing a constitutional monarchy resembling the Norwegian and Belgian models. After the wars for the duchies of Schleswig and Holsten, for half-a-century long there was a strange attempt of an aristocratic version of parliamentarianism, but in 1901 parliamentary democracy was finally accepted. This study presents that period in Danish constitutional history when the Kingdom of Denmark has become one of the model countries of European parliamentary democracy.

Keywords: Denmark, constitutional monarchy, parliamentary form of government

¹ PhD, habil. egyetemi docens, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék, e-mail: kepes.gyorgy@ajk.elte.hu

Oximoron-e a demokratikus monarchia? (bevezető gondolatok)

20. századi történelmünk egyik legnagyobb alakja, az első magyar női parlamenti képviselő² és második világháborús embermentő Slachta Margit³ az 1946:1. tc. nemzetgyűlési vitájában, amelyben az államformáról szóló döntés békekötés utáni időszakra való elhalasztását próbálta javasolni, az alábbi gondolatokat fogalmazta meg:

„többször hallottunk aggodalmakat a demokrácia nevében, de ezekre csak röviden térek át, mert hiszen a tegnapi felszólalók között is volt, aki megemlítette, hogy a köztársaság is lehet arisztokratikus, sőt átmehet a parancsuralomba, és a királyság nem ellentétes a demokráciával, mint ahogyan itt van Dánia, vagy itt van Anglia példája.”⁴

A köztársaság államformáját sokáig a többek uralmaként állították szembe az egy személyi hatalmat jelentő monarchiával. E megközelítés már a középkorban sem volt helytálló (lásd rendi monarchia), napjainkra pedig végképp túlhaladottá vált. A két államformát a modern korban már semmi egyéb nem különbözteti meg egymástól, mint az államfői tisztség pár *differentia specificája*: a legitimáció,⁵ a megbízatás időtartama és az államfő felelősségre vonásának lehetősége.⁶ Az is világos ugyanakkor, hogy az uralmon lévők és a kormányzottak viszonya szempontjából „semmitmondó az államformáknak az a beosztása, amely monarchiát és köztársaságot különböztet meg”, ilyen értelemben az autokrácia és a demokrácia uralmi formáinak szembeállítása értelmes csupán.⁷

Az ókori görög filozófusok (Platón, Arisztotelész, Polübiosz) szerint az államnak három alapformája (monarchia, arisztokrácia, köztársaság) létezik, és mindháromnak van „elfajult” változata is. A modern kori gondolkodók többsége – valószínűleg Machiavelli nyomán⁸ – már a monarchia és a köztársaság kettősségét vallja, a fent említett szempontok alapján.⁹ E duális rendszerben is érvényes maradt azonban a „helyes” és „elfajult” változatok elkülönítése. Ha a népszuverenitás, a népképviselés, a jogállam, a jogbiztonság és az alapjogok érvényesülése az a bonyolult értékmérő mátrix, amelyben e vizsgálatunkat elvégezzük (és nem a döntéshozatal hatékonysága, mondjuk), nyugodtan állíthatjuk, hogy az 1949. évi bonni *Grundgesetz* parlamentáris

² Slachta Margit tagja volt az első, 1920–1922 közötti nemzetgyűlésnek. A KNEP jelöltjeként 1920. március 25-én, időközi választáson választották képviselővé. Az 1922. évi választásokon nem indult (nem kapott rá engedélyt rendfőnökétől), de 1945 novemberében a Polgári Demokrata Párt listájáról ismét képviselő lett. BALOGH 2000: 57. és 59.

³ Életéről lásd MONA 1997.

⁴ *Nemzetgyűlési napló* 1945. I. kötet. 308. (A nemzetgyűlés 12. ülése, 1946. január 31.)

⁵ KUKORELLI 2016: 908.

⁶ CONCHA 1907: 371. és 397; TAKÁCS 2021: 9.

⁷ KELSEN 2003: 122–123.

⁸ MACHIAVELLI 2020: 7.

⁹ Lásd TAKÁCS 2021: 11.

köztársasága „jó”, az ugyanebben az évben létrejövő NDK szovjet típusú pártállama „rossz” köztársaság volt. Tagadhatatlanul köztársaság volt viszont mindkettő.

A dán történetírás a VII. Frigyes által 1849. június 5-én aláírt első dán alaptörvénytől számítja a néphatalom (*folkestyre*) korszakát,¹⁰ az azt megelőző közel kétszáz esztendő (1660–1849) az egyeduralom (*enevælde*) időszakának nevezi. Az új alkotmány elfogadásával 1849-ben az alkotmányos monarchia kormányformája váltotta fel az abszolutizmust, míg parlamentáris kormányformáról az 1901. évi rendszerváltás (*systemsifte*) óta beszélhetünk, miközben a monarchikus államforma változatlan maradt. Mindezek alapján leszögezhetjük: mai tudásunk szerint már nem nevezhetjük oximoronnak a „demokratikus monarchia” szóösszetételt, a görög etimológiai önelentmondás („népuralmi egyeduralom”) ellenére sem.

A dán alkotmányos monarchia létrejöttének történelmi előzményei

A Dán–Norvég Királyság kormányformája az 1660-as évek első fele óta az abszolút monarchia „paradigmatikus esete” volt.¹¹ 1660 októbere után többé nem hívta össze az uralkodó a rendi gyűlést, a korábban nagy hatalmú országtanácsot feloszlatták, a király hatalmának nem maradtak intézményes korlátai. A dán rendek az 1661. január 10-ei „abszolút és örökletes kormányzatról szóló törvény” aláírásával lemondtak minden olyan korábbi előjogukról, amelyet „az örökös, szuverén és abszolút kormányzás jogával ellentétesen lehetne érteni”.¹² A dán–norvég abszolút monarchia kartális alkotmányának is tekinthető¹³ 1665. évi királytörvény (*Kongelov*) értelmében „Dánia és Norvégia királya szabad és a legteljesebb mértékben felhatalmazott, abszolút örökös uralkodó”.¹⁴

A *Kongelov* III. cikkelyében kimondta önmaga („mint a királyság valódi fundamentuma és alkotmánya”)¹⁵ megváltoztathatatlanságát. Ha ez nem is valósult meg, a törvénynek figyelemreméltóan sok megrázkódtatást sikerült átvészelnie. A legnagyobb csapást az 1814. januári kielői béke jelentette, amely elszakította a dán koronától Norvégiát, ami a *Kongelov* egyik alapvető szabályával ellentétes jogállapotot eredményezett (a XIX. cikkely szerint ugyanis a két ország egymástól el nem választható).¹⁶ Kmety Károly 1918. november 15-ei szakvéleményét¹⁷ parafrázálva a kielői békével megszünt az „együttbirtoklás”, mégsem merült fel a „dán Pragmatica Sanctio” hatályvesztése.

¹⁰ FELDBÆK 2010: 187.

¹¹ ÉRTMAN 1997: 310.

¹² A szerző saját fordítása. KÉPES 2019b: 61.

¹³ EKMAN 1957: 102; JOHANSEN 2006: 160.

¹⁴ A szerző saját fordítása. KÉPES 2015: 153–154.

¹⁵ KÉPES 2019a: 154.

¹⁶ KÉPES 2019a: 154.

¹⁷ A szakvéleményt közli és részletesen elemzi SCHWEITZER 2019: 59–77.

Az 1808–1814 közötti első európai alkotmányozási hullám¹⁸ annak ellenére hagyta érintetlenül a dán abszolút monarchiát, hogy az 1814. évi norvég alaptörvény előkészítéskor Keresztély Frigyes dán királyi hercegnek jelentős politikai szerepe volt. Az 1830. júliusi franciaországi forradalom nyomán kibontakozó második hullám hatása viszont már Dániában is érezhető volt, amihez jelentősen hozzájárult a Német Szövetséggel Holstein és (a Norvégia elvesztése miatt 1815-ben kárpótlásul kapott) Lauenburg hercegségek kapcsán ekkorra már kiéleződött konfliktus is.¹⁹ VI. Frigyes király a Holstein és Slesvig egyesüléséért küzdő német mozgalom lecsillapítása érdekében döntött úgy 1831-ben, hogy tartományi gyűléseket állít fel, amelyeknek azonban (porosz mintára) csak konzultációs jogköröket biztosít.²⁰

Frigyes 1839. december 3-án elhunyt, és utódja – VIII. Keresztély néven – unokatestvére, Keresztély Frigyes herceg lett, akitől a norvég alkotmány elfogadása körüli szerepvállalása alapján sokan azt várták, hogy Dániába is elhozza az alkotmányos fordulatot. Nem így történt, ugyanis politikáját teljes egészében a birodalom egyben tartásának rendelte alá, aminek biztosítékát a *Kongelov* közjogi berendezkedésének konzerválásában látta: véleménye szerint bárminemű demokratizálódás a német többségű területek elvesztését eredményezhette volna. Aggodalma nem volt alaptalan, ugyanis 1844-ben az Itzehoe-ban ülésező holsteini tartományi gyűlés kinyilvánította, hogy Slesvig és Holstein hercegségei „önálló államot képeznek a királysággal szemben”, amelyekben a *Kongelov* száli törvénnyel ellentétes öröklési szabályai nem érvényesek.²¹

A király a deklarációra 1846. július 8-án „nyílt levéllel” válaszolt, amelyben – dán történészek és jogászok véleményére hivatkozva – kijelentette, hogy Slesvigben és Lauenburgban a *Kongelov* érvényes, kétség legfeljebb Holsteinnel kapcsolatban merülhet fel.²² Ennek hatására nemcsak a holsteini, hanem a (szintén német többségű) slesvigi gyűlés is kimondta önmaga feloszlását.²³ A hercegségek ügye egyre nyíltabban nemzeti színezetet kapott: a dán lakosság körében egyre népszerűbb lett az Orla Lehmann és követői (a dán nemzeti liberálisok) által képviselt „ejderdán” felfogás, amely szerint Dánia határa a Slesvig és Holstein közötti természetes határt jelentő Ejder folyóval azonos,²⁴ amivel élesen szemben állt a német „schleswigholsteinista” álláspont, amely szerint a hercegségek az 1460. márciusi ribei szabadságlevél óta egymástól „örökké elválaszthatatlanok”, és Dániával csupán perszónáluniót alkotnak.²⁵

¹⁸ MEZEY–SZENTE 2003: 480.

¹⁹ ELKLIT 2002: 24–25; JANSSON 2016: 914; JESPERSEN 2019: 73.

²⁰ AGNARSDÓTTIR 2016: 998. GOOS–LARSEN 1913: 2; KNUDSEN–ROTHSTEIN 1994: 214; NORDSTROM 2000: 214; RAÁB 2013: 46–47; SZENTE 2018: 539.

²¹ GOOS–LARSEN 1913: 3; RAÁB 2013: 47; SKOVGAARD–PETERSEN 2016: 952.

²² RAÁB 2013: 50. A forrást német nyelven lásd TAMM–SCHUBERT–JØRGENSEN 2008: 136–137. (58. sz. forrás).

²³ RAÁB 2013: 50; RYING 1988: 267–268.

²⁴ FELDBÆK 2010: 184; KAN 1976: 143; KÜHLE 2008: 171; ORFIELD 1953: 12; RAÁB 2013: 48–49; SKOVGAARD–PETERSEN 2016: 953.

²⁵ A forrást német nyelven lásd TAMM–SCHUBERT–JØRGENSEN 2008: 61–62. (12. sz. forrás); történetéről bővebben RIIS 2003: 158–167.

VIII. Keresztély a birodalmát szétfeszítő konfliktus hatására végre jelentősebb változtatásokra is hajlandónak mutatkozott. 1847 júliusában a titkos államtanács tagjaihoz írt körlevelében országos gyűlés felállítását helyezte kilátásba,²⁶ decemberben pedig felkérte Peter G. Bang koppenhágai jogászprofesszort, hogy készítsen alkotmánytervezetet,²⁷ azonban 1848. január 20-án rövid betegség után bekövetkezett halála e tervei megvalósításában megakadályozta.²⁸ Utódja fia, VII. Frigyes lett, akinek még halálos ágyán meghagyta, hogy vigye tovább a reformok ügyét, de úgy, hogy a hercegségeket is magában foglaló „összállamot” (*helstat*) mindenképp tartsa egyben.²⁹

Frigyes 1848. január 28-án kiadott nyilatkozatában ennek szellemében konkrét javaslatokat is megfogalmazott. Ezek szerint a tartományi konzultatív gyűlések össz-birodalmi gyűléssel egészülnének ki, amely Dánia és a hercegségek közös ügyeiben döntene,³⁰ és amelyben a hercegségek Dániával egyenlő képvisellel rendelkezének.³¹ Bár a paritásos elv a lakosságárányos képviselőkhöz képest jelentős engedményt jelentett volna a hercegségek számára,³² a javaslatot csak az udvari elit támogatta. A dán nemzeti liberálisok ekkor már tisztán dán nemzetállamot akartak (Holstein és Lauenburg leválasztásával), a németek pedig az összállam továbbélését látták a közös parlamentben, és attól tartottak, hogy az észak-slesvigi dán képviselők majd Dániával szavaznak, így a németek kisebbségben maradnak.³³

Ebben a hangulatban érte el az országot az 1848. február–márciusi forradalmi hullám. Először az „ejderdánok” tartottak gyűlést a koppenhágai kaszinóban március 11-én,³⁴ majd a német tábor is összegyűlt (az Ejder partján fekvő) Rendsburgban, amivel kapcsolatban Lehmannék azt terjesztették Koppenhágában, hogy fegyveres lázadást szítanak Dánia ellen, és március 20-án tartott újabb gyűlésükön dán nemzetállami alkotmány kiadását és a titkos államtanács menesztését követelték a királytól. Követeléseikkel másnap reggel a királyi palota elé vonultak,³⁵ amire válaszul az erkélyen megjelent uralkodó azzal nyugtatta meg őket, hogy „a régi kormány nem létezik többé”.³⁶ A király végül csak a következő napon tudott új kormányt kinevezni, Adam W. Moltke gróf vezetésével.³⁷ A forradalom ezzel vérontás nélkül győzött, Knud J. V. Jespersen idézve „békés volt, sőt szinte barátságos”.³⁸

²⁶ KNUDSEN 2000: 489; RIIS 2012: 12.

²⁷ FELDBÆK 2010: 184; KNUDSEN 2000: 492; MILLER 1968: 32; ORFIELD 1953: 23; VAMMEN 1998: 60.

²⁸ BREGNSBO 1998: 257; FELDBÆK 2010: 184; KNUDSEN 2000: 493; RYING 1988: 260; VAMMEN 1998: 60.

²⁹ JANSSON 2016: 914. és 921; KNUDSEN 2000: 493; RAÁB 2013: 45.

³⁰ GOOS-LARSEN 1913: 3; KNUDSEN 2000: 498.

³¹ RAÁB 2013: 84–85; RIIS 2012: 12.

³² RAÁB 2013: 84.

³³ FRANDSEN 2001: 296.

³⁴ FRANDSEN 2001: 298–299; KÜHLE 2008: 171; VAMMEN 1998: 61.

³⁵ FELDBÆK 2010: 187; JESPERSEN 2019: 70; KÜHLE 2008: 172; RAÁB 2013: 86; RYING 1988: 270.

³⁶ VAMMEN 1998: 71.

³⁷ JESPERSEN 2019: 70.; RYING 1988: 270.

³⁸ JESPERSEN 2019: 70.

Az 1848–49. évi alkotmányozás és az alkotmányos monarchia megvalósulása

VII. Frigyes 1848. július 6-án kiadta a birodalmi alkotmányozó gyűlés megválasztására vonatkozó törvényét.³⁹ Slesvigben a polgárháborús helyzet miatt nem tartottak voksolást, így 114 küldött került be választás alapján a gyűlésbe, akik mellé 38 további tagot az uralkodó nevezett ki. Az október 5-én megtartott választáson, amelyen minden saját háztartást vezető és feddhetetlen, 30. életévét betöltött dán férfi részt vehetett,⁴⁰ a parasztpárt szerezte a legtöbb mandátumot, azonban ezt a királyi kinevezésekkel sikerült úgy ellensúlyozni, hogy a nemzeti liberális és a konzervatív küldöttek is nagyjából hasonló, egyharmad-egyharmados arányt tegyenek ki.⁴¹

A konvenció végül csak a következő év februárjában tudta megkezdeni az érdemi munkát, mivel addig a Slesvig-kérdés foglalkoztatta a küldötteket.⁴² Az alkotmányozás során komolyabb vita csak a választójog kérdésében alakult ki, egyébként a Ditlev G. Monrad kultuszminiszter által már 1848 júniusában elkészített kormányjavaslatot jelentősebb változtatások nélkül fogadták el.⁴³ A választójog kérdésében végül az a kompromisszum született, hogy kétkamarás parlamentet állítanak fel, amelynek alsóházát közel általános aktív és passzív férfi választójog alapján közvetlenül, felsőházát pedig közvetetten, a társadalom legfelsőbb rétegéből választják. Így sikerült a demokratikus választójogot szorgalmazó parasztpárti és a népképviselőt „vadhajtásaitól” tartó konzervatív álláspontot összebékíteni.⁴⁴

A megállapodásnak köszönhetően a küldöttek 1849. május 25-én végül elsöprő többséggel szavazták meg az alkotmányt, amely az 1814. évi norvég alkotmányhoz hasonlóan az „Alaptörvény” (*Grundlov*) nevet kapta,⁴⁵ és VII. Frigyes 1849. június 5-én írta azt alá.⁴⁶ A rövid preambulumból, nyolc fejezetből és zárórendeletekből álló dokumentum 1. §-a fenntartotta az örökletes monarchiát, de kimondta, hogy „a kormányforma korlátozott-monarchikus”. Persze mit sem ért volna ez a rendelkezés, ha az alaptörvény egyúttal nem teremti meg az új kormányforma intézményrendszerét.⁴⁷

Az alkotmányos monarchia olyan, a hatalommegosztás elvén alapuló berendezkedés, amelyben a törvényhozó hatalmat az immár népképviselői parlament gyakorolja a királyi vétó fenntartásával, míg a végrehajtó hatalomban az uralkodó szerepvállalása a külügyekre és hadügyekre, mint ekkor még Európa-szerte fenntartott felségjogokra⁴⁸

³⁹ HAVBÆK MADSEN 2008: 58.

⁴⁰ ELKLIT 2002: 21; MILLER 1968: 32; SKOU 2007: 308.

⁴¹ BJØRN 1999: 18–19; ELKLIT 2002: 25; NANNSTAD OLSEN 1972: 122; SKOU 2007: 308–309; SVENSSON 2012: 16.

⁴² SKOU 2007: 308.

⁴³ KISS 1992: 6–7; FELDBÆK 2010: 190; MILLER 1968: 33; ORFIELD 1953: 23; PETERSEN 1965: 32.

⁴⁴ ELKLIT 2002: 21; SKOU 2007: 309; SVENSSON 2012: 18–19.

⁴⁵ Az 1849. évi dán alkotmány teljes szövegét közli LOEBERT–RIIS 2008: 289–300.

⁴⁶ FELDBÆK 2010: 189–190; RYING 1988: 278.

⁴⁷ Bővebben lásd KÉPES 2017: 211–223.

⁴⁸ Ahogy Thallóczy Lajos fogalmaz egy 1898-ban írt tanulmányában: a külügy az 1867 előtti Magyarországon is „tisztán felségjog” volt. Lásd THALLÓCZY 1898: 200.

korlátozódik, az egyéb ügyek vitelét az államfő átengedi a parlamentnek felelős minisztereknek. E sorok írója nem tud egyetérteni azzal a megállapítással, amely szerint ha egy monarchia alkotmányos, akkor fogalmilag parlamentáris is,⁴⁹ ugyanis az alkotmányos monarchia olyan „ma már történetinek számító kormányzati rendszer”,⁵⁰ amelyben az államfő még tevékeny résztvevője volt az államhatalomnak.

Az 1849. júniusi dán alkotmány 2. §-a a fentieknek megfelelően úgy rendelkezett, hogy a törvényhozó hatalmat a király a parlamenttel együtt gyakorolja, míg a végrehajtó hatalom birtokosa az uralkodó, az igazságszolgáltatásé pedig a független bíróságok. A parlamentre már itt a késő középkori *Rigsdag* (birodalmi gyűlés)⁵¹ kifejezést alkalmazták, amit egyébként Adam W. Moltke kormányfő javasolt. A *Rigsdag* az említett kompromisszum szerint két kamarából (*Landsting* és *Folketing*) állt. A felsőházra használt *Landsting* az ősi tartományi gyűlések neve volt, míg a népgyűlést jelentő *Folketing* teljesen új név, amellyel az alsóház népképviselési jellegét hangsúlyozták. Az az ötlet, hogy a kamarák megnevezésében legyen benne az ősi germán *thing* szó, Orla Lehmanntól származott.⁵²

Az alsó- és felsőház megválasztásának szabályai az alkotmányozó gyűlésen elfogadottak szerint eltérőek voltak, azonban az aktív választójog egységes volt. Az alaptörvény 35. §-a értelmében szavazati jogot kapott minden olyan feddhetetlen dán férfi, aki betöltötte 30. életévét, kivéve a cselédeket, a szegénységi segélyben részesülőket, a vagyonukkal való rendelkezésben korlátozottakat, továbbá azokat, akiknek az adott választókerületben nem volt legalább egy éve állandó lakhelyük. Bent Rying közlése szerint ezzel a lakosság mintegy 14,5%-a választójoghoz jutott,⁵³ ami méltán nevezhető „kivételesen demokratikusnak”,⁵⁴ akár még az 1848. évi magyar választójoghoz viszonyítva is.

A felsőház konzervatív jellege elsősorban a passzív választójog jelentős megszorításában nyilvánult meg. Míg az alsóházban semmilyen megkötés nem volt a szavazati joghoz képest, a *Landsting*nek a 40. § szerint csak olyan, 40. életévüket betöltött férfiak lehettek tagjai, akik vagy legalább 200 Rbd. (*Rigsbankdaler*) egyenes adót fizettek, vagy legalább 1200 Rbd. éves jövedelmük volt. A felsőházba így csupán a lakosság 0,3%-át kitevő leggazdagabb réteg volt választható,⁵⁵ amivel a *Landsting* valóban a demokratikus alsóház „konzervatív fékje” lett.⁵⁶ Emellett a felsőházi választás közvetett lett, azaz a választópolgárok elektorokat (*valgmand*) választottak, és utóbbiak választották meg a *Landsting* tagjait.⁵⁷ Míg a felsőházi passzív választójog adócenzusában a belga, az elektori szavazásban az amerikai alkotmány hatását érhetjük tetten.

⁴⁹ Lásd pl. SZENTPÉTERI NAGY 2017: 27–45.

⁵⁰ SÁRI 2007: 308.

⁵¹ A régi *Rigsdag*ról lásd SCHÜCK 1993: 544–545.

⁵² JAKOBSEN–KURUNMÄKI 2016: 100.

⁵³ RYING 1988: 278.

⁵⁴ KÜHLE 2008: 173.

⁵⁵ RYING 1988: 278.

⁵⁶ JESPERSEN 2019: 71; RYING 1988: 278; ANDERSEN 1964: 104–105.

⁵⁷ ELKLIT 2002: 28.

A parlamentet a király volt jogosult összehívni, amit évente legalább egyszer köteles is volt megtenni (24. §).⁵⁸ Megillette az elnapolás és a felosztatás joga, de előbbi két hónapnál hosszabb időre vagy évente egynél több alkalommal csak a parlament beleegyezésével gyakorolhatta (26. §), felosztatás esetén pedig két hónapon belül gondoskodnia kellett az új Rigsdag összehívásáról (27. §). A törvényalkotásban kezdeményezési joga volt, megillette továbbá a törvények aláírásának és kihirdetésének joga is. Ellentétben az 1814. évi norvég alaptörvénnyel és az e tekintetben annak alapjául szolgáló 1791. évi francia alkotmánnyal (egyszeri halasztó vétó),⁵⁹ a dán uralkodó a hozzá felterjesztett törvényt mindaddig és mindannyiszor visszaküldhette, amíg az azal nem értett egyet.

Az 1849. júniusi alkotmány 18. §-a (a magyar 1848:3. tc.-hez hasonlóan szintén az 1831. évi belga alkotmányból átvett) szabálya értelmében a király felelőtlen, és „személye szent és sérthetetlen” (*hellig og ukrænkelig*), így az ügyek viteléért nem ő, hanem a miniszterek tartoznak felelősséggel, akiket a 19. § szerint az uralkodó nevez ki és ment fel. A király intézkedései csak akkor érvényesek, ha azokat rajta kívül egy miniszter is aláírta. Az ellenjegyző miniszter „az aláírással a döntésért felelősséget vállal”, ami a korabeli alkotmányos monarchiákhoz hasonlóan még csak közjogi felelősséget jelentett. A 20. § szerint a jogellenesen eljáró miniszter ellen az alsóház emelhetett vádat, az ítéletet pedig a norvég mintára⁶⁰ *Rigsret*nek nevezett különbíróóság hozhatta meg, amely fele részben a felsőház tagjaiból, fele részben legfelsőbb bírósági bírakból állt.⁶¹

Amint arra Knud J. V. Jespersen is rámutat, a király ekkor még szabadon gyakorolhatta a kinevezési jogot, nem kötötte őt a parlamenti többség akarata.⁶² Emellett az alaptörvény 23. §-a értelmében ő maradt a fegyveres erők főparancsnoka, megillette a hadüzenet és a békekötés, továbbá a szövetségek és más nemzetközi szerződések megkötésének joga is (hadügyi és külügyi felségjog). Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az 1849. júniusi dán alkotmányban – a kortárs alaptörvényekhez hasonlóan – még nem voltak adottak azok a feltételek, amelyek megalapozták volna a parlamentáris monarchia minősítést. Fennálltak a parlamenttel és a kormánnyal szembeni erős államfői jogok (különösen a vétó és a kinevezési jog), emellett még ismeretlen volt a miniszterek politikai felelőssége (bizalmatlanság) is.⁶³

Hatások és ellenhatások: Dánia útja a parlamentáris rendszerváltásig

Az újonnan létrejött dán alkotmányos monarchia első másfél évtizedét a Slesvig hovatarozása miatt kitört polgárháború árnyékolta be. A „schleswigolsteinista” tábor

⁵⁸ RYING 1988: 279.

⁵⁹ Lásd KÉPES 2014: 30.

⁶⁰ Lásd KÉPES 2014: 31.

⁶¹ KÜHLE 2008: 173; RYING 1988: 278–279.

⁶² JESPERSEN 2019: 72.

⁶³ Lásd SZALAI 2014: 79. és 82–83.

már 1848. március 24-re virradó éjjel ideiglenes kormányt alakított Kielben, és a felkelők még aznap elfoglalták Rendsburg erődjét.⁶⁴ Bár kezdetben úgy tűnt, porosz katonai támogatással gyors és teljes győzelmet aratnak,⁶⁵ a nemzetközi hatalmak segítségével Dániának 1850-ben Berlinben sikerült a poroszokkal,⁶⁶ 1852-ben Londonban pedig a schleswig-holsteini lázadókkal is olyan békét kötnie, amely biztosította „a dán monarchia sérthetlenségét”.⁶⁷ A békeszerződés különös közjogi helyzetet eredményezett, ugyanis a hercegségek a dán korona fennhatósága alatt maradtak, de a dán alkotmány hatálya nem terjedt ki rájuk (emellett Holstein és Lauenburg a Német Szövetségnek is tagja maradt).⁶⁸

1853-ban új trónöröklési törvényt fogadtak el Dánia és a hercegségek számára, amely az Oldenburg-ház fiúágának kihalása esetére – nemcsak a Holsteinben érvényes *Lex Salica* szerinti Augustenburg (fiú), hanem a *Kongelov* szerinti Hesseni (leány) ágat is megkerülve – a család egy harmadik ágát (Glücksburg) léptette elő a trónutódlásban, a továbbiakban kizárva a leányági öröklést.⁶⁹ A hercegségek és a Dán Királyság közjogi kapcsolatát három „közös alkotmánnyal” próbálták rendezni előbb 1854-ben és 1855-ben, majd 1863-ban. Ezek érintetlenül hagyták a belső kormányzatot, azonban a közös ügyekre közös intézményeket (kvóták, birodalmi tanács) hoztak létre. Mivel a birodalmi tanácsban (*Rigsråd*) nem volt egyenlő Dánia és a hercegségek képviselője, a feszültség ismét éleződni kezdett.

Az 1863. novemberi alkotmány újabb olaj volt a tűzre, ugyanis „ejderdán” szellemenben fogant: szorosabb uniót hozott létre Dánia és Slesvig között, amiből Holsteint teljes egészében kihagyta. VII. Frigyes halála miatt az „uniós alkotmányt” már IX. (Glücksburg) Keresztély volt kénytelen aláírni, aki ezt annak ellenére megtette, hogy a poroszok előre figyelmeztették: a dán–slesvigi unió bevezetését a berlini béke megsértésének tekintik.⁷⁰ December végén szász és hannoveri csapatok vonultak be Holsteinbe és Lauenburgba. Januárban Poroszország és Ausztria ultimátumot adott Dániának a novemberi alkotmány azonnali visszavonására. Mivel ez nem történt meg, megtámadták Dániát, és 1864 júliusára totális katonai vereséget mértek rá.⁷¹

Az 1866. évi bécsi békében Dánia nemcsak Holsteint és Lauenburgot, hanem egész Slesviget (még annak északi részét és 200 ezer dán ajkú lakosát is) elveszítette.⁷² Az új helyzet nemcsak az uniós alkotmányt semmisítette meg, hanem a belpolitikában is fordulatot eredményezett. Dánia (a nemzeti liberális irányzat kudarcának tekintett) 1864. évi, megsemmisítő katonai veresége a IX. Keresztély által egyébként is favorizált

⁶⁴ RAÁB 2013: 87.

⁶⁵ RAÁB 2013: 91.

⁶⁶ GOOS–LARSEN 1913: 4; KAN 1976: 145; MILLER 1968: 32.

⁶⁷ GOOS–LARSEN 1913: 5; KAN 1976: 145; LAURING 1960: 215–217.

⁶⁸ JESPERSEN 2019: 71.

⁶⁹ GOOS–LARSEN 1913: 5; KAN 1976: 146. A leányági öröklést 1953-ban vezették be ismét Dániában, amikor egyértelművé vált, hogy IX. Frigyesnek nem lesz fiúörököse. Így kerülhetett 1972-ben trónra a ma is uralkodó II. Margit (a szerző megj.).

⁷⁰ LAURING 1960: 222; MEULLER 1882: 309; MILLER 1968: 34.

⁷¹ Lásd LAURING 1960: 223–231.

⁷² GOOS–LARSEN 1913: 11; JESPERSEN 2019: 32–33; KAN 1976: 105.; MILLER 1968: 34; SZÜCS 2001: 32.

felsőházi konzervatívokat erősítette meg, akik maguk mellé tudták állítani az alsóház parasztpárti többségét is.⁷³ A „nagy- és kisbirtokosok”⁷⁴ új politikai többsége alkotmányreformot határozott el. Az erre vonatkozó javaslat már 1865 novemberében elkészült, és a parlamenti elfogadás után IX. Keresztély 1866. július 28-án írta azt alá („felülvizsgált alkotmány”).⁷⁵

Az alkotmányreform, bár az 1849. évi alaptörvény legtöbb rendelkezését szó szerint vette át, több lényeges változást is hozott, elsősorban az uralkodó és a kormány, valamint a parlament viszonyában. Kimondta, hogy „a király állapítja meg a miniszterek létszámát és ő osztja fel közöttük az ügyköröket” (13. §), és őt is feljogosította a miniszterek elleni közjogi felelősségre vonás kezdeményezésére (14. §). A 24. § megerősítette a királyi vétót (amivel egyébként az uralkodó 1865 után egyszer sem élt).⁷⁶ A legfontosabb módosítás a felsőházat érintette: egyrészt bevezette a király által élethosszig kinevezett felsőházi tagságot, másrészt átalakította a landstingi választások rendszerét. Az elektorok felét immár nem a nép választotta, hanem a legnagyobb adófizetők (*højstbeskattede*) alkották.⁷⁷

Természetesen ettől még a kormányforma alkotmányos monarchia maradt, a parlamentáris elemek azonban nemhogy erősödtek volna, inkább gyengültek. Mindennek az lett az eredménye, hogy hiába győzött 1872-ben a korábbi parasztpártból létrejött és a konzervatívokkal ekkorra már szemben álló egyesült baloldal (*Det forenede Venstre*) a választásokon és szerezte meg az alsóházi mandátumok abszolút többségét, az uralkodó akaratából továbbra is a jobboldal (*Højre*) maradt kormányon.⁷⁸ Mivel sem az 1849., sem az 1866. évi alaptörvény nem korlátozta a királyi kinevezési jogot, IX. Keresztély 1875-ben úgy döntött, hogy „a dán Bismarckot”,⁷⁹ Jacob B. S. Estrup nagybirtokost bízta meg a kormány vezetésével, aki a felülvizsgált alkotmány egyik szellemi atyja volt a korábbi kabinetben.⁸⁰

Az új kormánynak csak a felsőházban volt többsége, így Estrup a „landstingi parlamentarizmus” gyakorlatát vezette be, amelyhez Henning Matzen jogászprofesszor *Grundloven og Parlamentarismen* című cikksorozata segítségével a közjogi megoldást is megtalálta.⁸¹ Az alkotmány értelmében a költségvetési törvény lett volna az egyetlen törvény, amelynek javaslatát a kormánynak az alsóházban kellett előterjesztenie, csakhogy Estrup ehelyett az uralkodó és a felsőház asszisztálásával az alkotmány 25. §-ának az „ideiglenes törvényekre” vonatkozó passzusát alkalmazta. Amikor a korábbi költségvetés 1877. április 1-jén hatályát veszítette, elnapoltatta a parlament

⁷³ JESPERSEN 2019: 76; WENDEL-HANSEN-FABRICIUS MØLLER 2013: 463–464.

⁷⁴ WENDEL-HANSEN-FABRICIUS MØLLER 2013: 463.

⁷⁵ JESPERSEN 2019: 75–76.

⁷⁶ ORFIELD 1953: 30.

⁷⁷ SZEKERES 1914: 491. („Nem túlzás azt mondani, hogy a választott felsőházi tagok felét, huszonhetet legföljebb két-háromszor annyi gróf és báró választja.”)

⁷⁸ JAKOBSEN-KURUNMÄKI 2016: 105; JESPERSEN 2019: 76–77.

⁷⁹ KAN 1976: 165. Lásd még JESPERSEN 2019: 77.

⁸⁰ WENDEL-HANSEN-FABRICIUS MØLLER 2013: 468.

⁸¹ JAKOBSEN-KURUNMÄKI 2016: 105. Lásd: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/henning-matzen-om-grundloven-og-parlamentarismen-maj-1873/>

ülését a királlyal, és „saját felelősségére” ideiglenes költségvetést adott ki, amely alapján zavartalanul kormányozta tovább az országot.

Matzennek abban igaza volt, hogy a dán társadalom 0,3%-át képviselő felsőház amúgy azonos jogok illették a törvényhozásban, mint az általános férfi választójog alapján választott alsóházat (szimmetrikus bikameralizmus),⁸² azonban az alsóház akaratának figyelmen kívül hagyása súlyos politikai válsághoz vezetett. 1884-től a Venstrének már 69 mandátuma volt az alsóházban, 19 kormánypárti mandátum ellenében,⁸³ de Estrup, amikor csak úgy tartotta jónak, ezután is megkerülte a Folketinget és ideiglenes törvényekkel kormányzott,⁸⁴ miközben Bismarck példáját követve szociális intézkedések (nyugdíj, egészségbiztosítás) bevezetésével próbálta elnyerni a szegényebb néprétegek szimpátiáját.⁸⁵

Az ellenzéket eközben azzal a trükkel sikerült elbizonytaltatnia, hogy egy hatalmas, a fővárost védő tengeri erődítményrendszer létesítését vette tervbe, és ehhez a nagy nemzeti célhoz kérte az alsóház támogatását. A Venstre nem mert megkockáztatni, hogy Estrup e javaslatát is obstruálja, mivel a lakosságban még élénken élt az 1864. évi megalázó háborús vereség emléke és az újabb német támadástól való félelem.⁸⁶ Nyilvánvaló volt ugyanakkor, hogy előbb-utóbb egyezséget kellett kötni a baloldallal, még mielőtt az túlzottan radikalizálódna és a még parlamenten kívüli munkásmozgalom felé nyitna.⁸⁷ Az egyeztetés 1894 márciusában a Højre részéről vezérelődött: a Venstre csak annak fejében volt hajlandó támogatni a kormány védelmi politikáját, hogy Estrup távozik, és többé nem kerül meg az alsóházat a kormányzás során.⁸⁸

Az „alsóházi parlamentarizmus”⁸⁹ teljes győzelmét végül az 1901. év hozta meg, miután az (1895-ben az Estrup pártjával kötött kompromisszumot ellenző baloldaliak által alapított) *Venstre Reformparti* kétharmados többséget szerzett a Folketingben.⁹⁰ Az egyértelmű választási eredmény hatására IX. Keresztély 1901. július 24-én úgy döntött, hogy olyan személyt bíz meg kormányalakítással, aki a Folketing többségének bizalmát élvezzi.⁹¹ Anélkül tehát, hogy az alkotmány formális módosítására sor került volna, az angol típusú parlamentarizmus elve (az alsóházi többség politikai összetételének megfelelő kormány) jutott érvényre, s ezzel véget ért az a több mint két évtizedes politikai harc, amelynek jelszava a kezdetektől az volt, hogy „semmi nem állhat sem a Folketing fölött, sem pedig vele egy szinten.”⁹²

⁸² MEZEY–SZENTE 2003: 333.

⁸³ ORFIELD 1953: 27.

⁸⁴ JESPERSEN 2019: 77; MILLER 1968: 35; WENDEL–HANSEN–FABRICIUS MØLLER 2013: 469.

⁸⁵ JESPERSEN 2019: 87.

⁸⁶ JESPERSEN 2019: 77., 213.

⁸⁷ JESPERSEN 2019: 79.

⁸⁸ KAN 1976: 166; NORDSTROM 2000: 216; WENDEL–HANSEN–FABRICIUS MØLLER 2013: 469–470.

⁸⁹ JAKOBSEN–KURUNMÄKI 2016: 106.

⁹⁰ JESPERSEN 2019: 79; KAN 1976: 166.

⁹¹ DAMGAARD 1992: 22–23; JESPERSEN 2019: 79.

⁹² JAKOBSEN–KURUNMÄKI 2016: 105–106.

A dán történetírás ezt a – Szekeres Jenő által 1914-ben „Dánia politikai újjászülésének” nevezett⁹³ – fordulatot tekinti a rendszerváltás (*systemsifte*) pillanatának.⁹⁴ Erik Damgaard megállapítása szerint ezzel jött létre a parlamenti pártok koalícióján és koalíciókon kívüli együttműködésén alapuló modern dán politikai rendszer, valamint a pártokon keresztül működtetett kormányzat feletti parlamenti ellenőrzés intézményrendszere.⁹⁵ Ami a politikai gyakorlatot illeti, Wendel-Hansen és Fabricius Møller arra hívja fel a figyelmet, hogy ekkor szűnt meg a nagybirtokosi réteg „kizárólagos hozzáférése” a kormányzáshoz, bár a korabeli közmegegyezés szerint a külügyminisztérium ezt követően is az ő kezükben maradt, mint „arisztokratikus prerogatívá”.⁹⁶

IX. Keresztély odáig azért még nem jutott el 1901-ben, hogy a választáson győztes párt vezérért, Jens Chr. Christensen vidéki tanítót nevezze ki miniszterelnökké. Az első Venstre-kormánynak még a király bizalmasa, Johan H. Deuntzer jogászprofesszor lett a vezetője, akit – a legenda szerint – azt követően választott ki, hogy arra a kérdésre, hogy „Professzor, Ön baloldali, ugye?”, így felelt: „bizonyos mértékig igen, Felső”.⁹⁷ A kabinet tényleges politikai irányítója azonban már ekkor is Christensen volt, akit végül 1905-ben nevezett ki az uralkodó kormányfővé. Byron J. Nordstrom álláspontja szerint ezzel valósult meg a valódi parlamentáris rendszerváltás.⁹⁸ Végezetül még egy érdekesség: a Venstre Reformparti későbbi (egyébként nemesi származású) miniszterelnöke, Ludvig Holstein-Ledreborg volt az első kormányfő Dánia történetében, aki egy (egyébként önmaga ellen kért) sikertelen alsóházi bizalmi szavazást követően mondott le (1909. október 28-án, alig több mint két hónap kormányzás után).⁹⁹

Ezzel a parlamentáris kormányforma mind a négy fő eleme megvalósult: az alsóházat 1849 óta általános férfi választójog alapján választották, a király 1865 óta egyetlen alkalommal sem élt vétőjogával a törvényhozásban, 1901-ben és 1905-ben alávetette magát az alsóház többségi akaratának a miniszterelnöki kinevezés során is, 1909-ben pedig megjelent a bizalmatlanság intézménye. A rendszerváltás eredményeit az 1915. évi új alkotmány a választójog nőkre való kiterjesztésével egészítette ki (valódi általános választójog), egyúttal az 1885–1894 közötti időszak tapasztalatai alapján megtiltotta a parlament költségvetés elfogadása előtti elnapolását és felosztatását, valamint adók ideiglenes törvények alapján való kivetését, kimondta továbbá, hogy az ideiglenes törvények azonnal hatályukat veszítik, amint újra összeül a Rigsdag.¹⁰⁰

⁹³ SZEKERES 1914: 490.

⁹⁴ Lásd pl. FELDBÆK 2010: 247; JESPERSEN 2019: 78; SKOU 2007: 687–688.

⁹⁵ Bővebben lásd DAMGAARD 1980: 111–117.

⁹⁶ WENDEL-HANSEN–FABRICIUS MØLLER 2013: 470.

⁹⁷ JESPERSEN 2019: 80–81.

⁹⁸ NORDSTROM 2000. 217.

⁹⁹ ORFIELD 1953: 27.

¹⁰⁰ Az 1915. évi dán alkotmányról bővebben lásd KÉPES 2020: 110–132.

Irodalomjegyzék

- AGNARSDÓTTIR, Anna (2016): Iceland: the Emergence of the Nation State. In KOURI, Erkki I. – OLESEN, Jens E. (szerk.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 2: 1520–1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 992–1008. Online: <https://doi.org/10.1017/CHO9781139031639.054>
- ANDERSEN, Poul (1964): *Dansk Statsforfatningsret. Vol. 2*. København: Gyldendal.
- BALOGH Margit (2000): A „keresztény” feminizmus. Slachta Margit (1884–1974) életútja. *História*, 22(5–6), 56–59.
- BJØRN, Claus (1999): *Kampen om Grundloven*. København: Fremad.
- BREGNSBO, Michael (1998): Danmark 1848 – systemskifte og borgerkrig. *Fortid og Nutid*, (4), 251–269.
- CONCHA Győző (1907): *Politika. I. kötet: Alkotmánytan*. 2. kiadás. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.
- DAMGAARD, Erik (1980): The Function of Parliament in the Danish Political System: Results of Recent Research. *Legislative Studies Quarterly*, 5(1), 101–121.
- DAMGAARD, Erik (1992): Denmark: Experiments in Parliamentary Government. In DAMGAARD, Erik (szerk.): *Parliamentary Change in the Nordic Countries*. Oslo: Scandinavian University Press, 19–51.
- EKMAN, Ernst (1957): The Danish Royal Law of 1665. *The Journal of Modern History*, 29(2), 102–107. Online: <https://doi.org/10.1086/237987>
- ELKLIT, Jørgen (2002): The Politics of Electoral System Development and Change. The Danish Case. In GROFMAN, Bernard – LIJPHART, Arend (szerk.): *The Evolution of Electoral and Party System in the Nordic Countries*. New York: Agathon Press, 15–66.
- ERTMAN, Thomas (1997): *Birth of the Leviathan. Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511529016>
- KISS Barnabás szerk. (1992): *Észak-Európa alkotmányai*. Budapest: MTA Államtudományi Kutatóközpont.
- FELDBÆK, Ole (2010): *Danmarks historie*. København: Gyldendal.
- FRANSEN, Steen Bo (2001): Denmark 1848. The Victory of Democracy and the Shattering of the Conglomerate State. In DOWE, Dieter et al. (szerk.): *Europe in 1848. Revolution and Reform*. New York – Oxford: Berghahn Books, 289–312. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv27tctcq.15>
- GOOS, Carl – LARSEN, Henrik (1913): *Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark*. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- HAVBÆK MADSEN, Ansgar (2008): Da Grundloven kom til Himmerland. *Fra Himmerland og Kjær Herred*, 97, 57–82.
- JAKOBSEN, Uffe – KURUNMÄKI, Jussi (2016): The Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries from the Napoleonic Wars to the First World War. In IHALAINEN, Pasi et al. (szerk.): *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of Disputes on a European Concept*. New York: Berghahn Books, 97–114. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctvgs0b7n.11>
- JANSSON, Torkel (2016): The Constitutional Situation. In KOURI, Erkki I. – OLESEN, Jens E. (szerk.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 2: 1520–1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 907–917. Online: <https://doi.org/10.1017/CHO9781139031639.048>
- JESPERSEN, Knud J. V. (2019): *A History of Denmark*. London: Red Globe Press.
- JOHANSEN, Jens Chr. V. (2006): Absolutism and the ‘Rule of Law’ in Denmark, 1660–c. 1750. *The Journal of Legal History*, 27(2), 153–173. Online: <https://doi.org/10.1080/01440360600831170>

- KAN, Alekszandr Sz. (1976): *A skandináv országok története*. Budapest: Kossuth.
- KELSEN, Hans (2003): Az államelmélet alapvonalai. In TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 91–129.
- KÉPES György (2014): Az 1814. évi norvég alkotmány. *Jogtörténeti Szemle*, (1), 26–38.
- KÉPES György (2015): Az 1665. évi Kongelov és az abszolút monarchia kiépülése Dániában. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 52, 145–160.
- KÉPES György (2017): Az 1849. évi dán alkotmány. In PERES Zsuzsanna – KIS Norbert (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*. Budapest: Dialóg Campus, 211–223.
- KÉPES György (2019a): *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest: ELTE Eötvös.
- KÉPES György (2019b): Az 1658. és 1660. évi békék hatása Dánia alkotmányfejlődésére. In NAGY Gábor – VISKOLCZ Noémi (szerk.): *Háborúk, alkotások, életutak: Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 43–69.
- KÉPES György (2020): “Den anden Juni-grundlov”. Constitutional events in Denmark 100 years ago. In BALOGH Elemér (szerk.): *Centenaria: Ende des langen 19. Jahrhunderts. The End of the Long 19th Century*. Szeged: Iurisperitus, 110–132.
- KNUDSEN, Tim (2000): Ministerialsystemet. In JESPERSEN, Leon – PETERSEN, Erling Ladewig (szerk.): *Dansk Forvaltningshistorie I. Stat, Forvaltning og Samfund fra Middelalderen til 1901*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 465–552.
- KNUDSEN, Tim – ROTHSTEIN, Bo (1994): State Building in Scandinavia. *Comparative Politics*, 26(2), 203–220. Online: <https://doi.org/10.2307/422268>
- KUKORELLI István (2016): A magyar állam- és kormányforma stabilizátorai és demokráciadeficitjei. *Magyar Tudomány*, 177(8), 908–912.
- KÜHLE, Ebbe (2008): *Danmarks historie i et globalt perspektiv*. København: Gyldendal.
- LAURING, Palle (1960): *A History of the Kingdom of Denmark*. København: Høst & Søn Forlag.
- LOEBERT, Sönke – RIIS, Thomas (2008): Danske Forfatningstekster 1831–1849. Indledning. In RIIS, Thomas et al. (szerk.): *Constitutional Documents of Denmark, Norway and Sweden, 1809–1849*. München, De Gruyter – Saur, 289–300.
- MACHIAVELLI, Niccolò (2020): *A fejedelem*. Ford. Lutter Éva. Budapest: Helikon.
- MEULLER, Wilhelm (1882): *Political History of Recent Times, 1816–1875: With Special Reference to Germany*. New York: Harper & Brothers,.
- MEZEY Barna – SZENTE Zoltán (2003): *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet*. Budapest: Osiris.
- MILLER, Kenneth E. (1968): *Government and Politics in Denmark*. Boston: Houghton Mifflin.
- MONA Ilona (1997): *Slachta Margit*. Budapest: Corvinus.
- NANNESTAD OLSEN, Peter (1972): In the Cradle of a Party System: Voting Patterns and Voting Groups in the Danish Constitutional Convention, 1848–1849. *Scandinavian Political Studies*, 7(7), 119–135. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.1972.tb00559.x>
- NORDSTROM, Byron J. (2000): *Scandinavia since 1500*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- ORFIELD, Lester B. (1953): *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- PETERSEN, G. C. (1965): *D. G. Monrad. Scholar, Statesman, Priest and New Zealand Pioneer*. Levin (N. Z.): Kerslake, Billens & Humphrey.
- RAÁB Renáta (2013): *Ausztria schleswigi politikája, 1848–1852*. Budapest: Gondolat.

Az alkotmányos monarchia létrejötte és a parlamentáris kormányforma kifejlődése Dániában

- RIIS, Thomas (2003): „Up ewig ungedeelt” – ein Schlagwort und sein Hintergrund. In STAMM-KUHLMANN, Thomas et al. (szerk.): *Geschichtsbilder. Festschrift für Michael Salewski zum 65. Geburtstag*. Stuttgart: Franz Steiner, 158–167.
- RIIS, Thomas (2012): Von Absolutismus zur konstitutionellen Monarchie in Dänemark und den Herzogtümern: März 1848 bis Juni 1849. In LOEBERT, Sönke – MEIBURG, Okko – RIIS, Thomas. (szerk.): *Die Entstehung der Verfassungen der dänischen Monarchie (1848–1849)*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 11–24. Online: <https://doi.org/10.3726/978-3-653-02356-5/4>
- RYING, Bent (1988): *Danish in the South and the North. Vol. II.: Denmark History*. København: The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- SÁRI János (2007): Kormányzás – kormányzati rendszerek – kormányformák. In KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I. (2., átdolgozott kiadás)*. Budapest: Osiris, 305–334.
- SCHÜCK, Herman (1993): Royal Assemblies (Parliaments, Estates). In PULSIANO, Philip – WOLF, Kirsten (szerk.): *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. New York: Routledge, 544–545.
- SCHWEITZER Gábor (2019): Vihar egy közjogi szakvélemény körül. *Állam- és Jogtudomány*, 60(3), 59–77.
- SKOU, Kaare R. (2007): Grundlovgivende Rigsforsamling. In SKOU, Kaare R. (szerk.): *Dansk politik A-Å. Leksikon*. København: Aschehoug, 308–309.
- SKOU, Kaare R. (2007): Systemskiftet 1901. In SKOU, Kaare R. (szerk.): *Dansk politik A-Å. Leksikon*. København: Aschehoug, 687–688.
- SKOVGAARD-PETERSEN, Vagn (2016): Denmark: The Emergence of the Nation State. In KOURI, Erkki I. – OLESEN, Jens E. (szerk.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 2: 1520–1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 946–961. Online: <https://doi.org/10.1017/CHO9781139031639.051>
- SVENSSON, Palle (2012): Var vore forfatningsfædre demokrater? *Temp – tidsskrift for historie*, 5, 5–27.
- SZALAI András (2014): A kormányforma kérdése és dilemmái. In BENDE Zsófia – HALÁSZ Iván (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog. Fejezetek az alkotmány, az állam, az államszervezet és az alapvető jogok témaköréből*. Budapest: NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 77–96.
- SZEKERES Jenő (1914): A dán alkotmányreform. *Huszadik Század*, 1, 489–498.
- SZENTE Zoltán (2018): *A parlamentek története. A korai rendi gyűlések kialakulásától a modern népképviselési törvényhozásokig*. Budapest: Országház Könyvkiadó.
- SZENTPÉTERI NAGY Richárd (2017): Állam- és kormányformák. *Parlamenti Szemle*, 2(1), 27–45.
- SZÚCS Gábor (2001): *Dánia*. (Változó világ 34.) Budapest: Press Publica.
- TAKÁCS Péter (2021): *Az államok rendszertana és tipológiája. Államelméleti elemzés. Tézisek az MTA doktora cím elnyerése érdekében benyújtott pályázathoz*. Budapest: [k. n.].
- TAMM, Ditlev – SCHUBERT, Werner – JØRGENSEN, Jens Ulf szerk. (2008): *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- THALLÓCZY Lajos (1898): A külügyek vezetése Svéd-Norvégországban s nálunk. *Budapesti Szemle*, 95(260), 161–212.
- VAMMEN, Hans (1998): Die Casino-“Revolution” in Kopenhagen 1848. *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, 123, 57–90.
- WENDEL-HANSEN, Jens Lei – FABRICIUS MØLLER, Jes (2013): Bound to the State. The Nobleman in Danish Politics. *Journal of Modern European History*, 11(4), 454–473.